

Anteeksi kuinka, mutta mistä olikaan kysymys?

Krister Talvinen

Ilkka Pyysiäinen tulkitsee Tieteessä tapahtuu -lehdessä 2/2002 edellisessä niteessä (1/2002) julkaistua keskustelupuheenvuoroani oudolla tavalla, ja tieteellisen keskustelutradition mukaista olisikin pyrkiä korjaamaan näitä väärynymäryksiä. Ulkopuolisen näkökulmasta on vain usein melko turhauttavaa seurata tällaista keskustelua, jossa kirjoittajat kinastelevat keskenään siitä, kuka väitti mitä, ja mitä mikin väite tarkoitti. Siksi haluankin tässä kirjoituksessa selvittää niitä kysymyksiä, joiden tutkiminen on oikeasti hyödyllistä erilaisia perinteitä edustaville uskonnontutkijoille.

Sitä ennen yksi väärynymäryys vaatii korjausta. Pyysiäinen väittää (s. 55), että minun mukaani eri traditioiden kautta saadut tutkimustulokset ovat joko toisensa poissulkevia tai vertailukelvottomia. Tämä ei kuitenkaan ole näkemyseni, minkä tuon myös selvästi esille alkuperäisessä kirjoituksessani (s. 40). Erilaiset tutkimustulokset voivat toki olla keskenään yhteensopivia, mutta toisaalta niiden keskinäinen vertailu hankaloituu, jos tulokset kumpuavat toisilleen kaukaisista teorioista tai tutkimustraditioista. Ei ole esimerkiksi ollenkaan selvää, kuinka vertailla tai yhteismitallistaa kognitiotieteen ja ymmärtävän tutkimuksen peristä saatuja tuloksia.

Kriittinen keskustelu ja ne oikeat kysymykset

Aikaisemmin esitin, että olisi toivottavaa, että uskonnon teoretisoinniseen käytettyjen näkökulmien välillä käytäisiin kriittistä keskustelua. Pyysiäinen kuitenkin kysyy, mihin tällainen keskustelu perustuisi ja mikä olisi sen päämäärä. Tämä onkin erinomainen kysymys, johon yritän seuraavaksi vastata. Eri näkökulmien välisen keskustelun yksi päämäärä voisi olla vasta kysymykseen siitä, miten uskontoa pitää tutkia. Uskonnon tutkimiseen on tarjolla monia erilaisia teorioita, ja jo tämä on tavallaan evidenssiä sille, että ei ole mahdollista löytää uskonnon tosiolemusta tai sitä yhtä oikeaa teoriaa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, ettemmekö edelleen voisi erottaa hyviä tutkimuksia huonoista. Mutta kysymys, miten uskontoa pitää tutkia, vaikuttaa olevan aidosti avoin - siihen voidaan vastata monilla eri tavoilla, joista yksikään ei ole yksiselitteisesti ainut oikea. Tällaista näkökulmien moneutta ei ole esimerkiksi matematiikassa. Uskonto ei ole jotain, mitä voidaan mitata luonnontieteellisin menetelmin, vaan uskonto on ennen kaikkea kulttuurinen ilmiö, jonka tutkiminen mahdollistuu erilaisilla humanististen tieteiden menetelmillä. Uskontoa ei voida tavoittaa pelkästään deskriptiivisin eli kuvailevien menetelmien kautta, vaan uskontoteorioissa on aina mukana normatiivisia arvo-olettamuksia, jotka määrittävät sitä, mikä kulloisenkin teorian mukaan on uskontoa ja miten sitä pitää tutkia. Näkökulmien välinen kriittinen keskustelu voisiikin pureutua noihin uskonnon tutkimista ohjaaviin arvoihin ja niiden perusteltavuuteen. Esimerkiksi vahvasti etnosentristä uskontoteoriaa voidaan kritisoida epäilyttävistä arvolähtökohdista.

Oikeista metodeista keskustelemisen lisäksi voitaisiin tutkia kysymystä siitä, mitä "uskonto" oikeastaan on. Pyysiäisen mukaan tässä ei kuitenkaan ole mitään ongelmaa, vaan "tutkijan 'uskonnon' käsitteen lähtökohdiana on kansanomaisen ymmärrys uskonnosta" (s. 56). Mutta mistä tai kenen kansasta tässä puhutaan? Tietenkin eri yhteisöjen tai kulttuurien muodostamat "kansanomaiset" käsitykset uskonnosta ovat keskenään kovin erilaisia. Mielestäni esimerkiksi ateismia on luontevaa luonnehtia uskonnollisuudeksi siinä kuin teismiäkin. Tämä lienee myös kansanomaisen käsityksen asiasta, ainakin niiden kansalaisten kohdalla, jotka ovat kohdanneet tunnustuksellisia, palavasieluisia ateisteja. Mutta kognitiotieteellisen lähestymistavan mukaan kysymyksessä ei ole uskonto, koska ateistin ei tarvitse olettaa intuitionvastaisuutta päinvastoin kuin perinteisen teistin. Onkin kiusaus esittää johtopäätös, että kognitiotieteellinen uskonnontutkimus on lähtökohteisesti ateistista eli jumalan kieltävää, koska sen uskonnon määrittelmän alaan ei kuulu ateismi. Toisin sanoen länsimainen, rationaalinen ateisti voi liikkua ilman uskonnon tuomaa lisätaakkaa päinvastoin kuin jumaliin uskovat villit. Toisaalta länsimaissa uskonnon voidaan nähdä muuttuneen yhdeksi kulutushyödykkeeksi muiden joukossa. Uskonnon ja markkinatalouden yhteyden voisi puolestaan olettaa avautuvan paremmin uskontososiologisen kuin kognitiivisen tutkimuksen kautta.

Arvosidonnaisuus

Uskonnotutkijoiden käsitykset uskonnosta ja sen tutkimisen oikeista metodeista ovat siis aina arvosidonnaisia. Uskonnotutkimuksen eri traditiot voisivat puolestaan sekä tuoda näitä arvoja esille että keskustella niistä kriittisesti. Vapaa ja avoin arvokeskustelu on useimmiten loputon prosessi, ja siksi uskonnon tutkimisen problematiikka on varmasti ajankohtainen myös tulevaisuuden humanisteille ja yhteiskuntatieteilijöille. Toisten kritisointi ei tietenkään ole mikään itseisarvo, vaan keskustelun soisi tuovan mukanaan oppimista ja laajentunutta ymmärtämistä.

Kulttuuristen ilmiöiden tutkiminen ei lepää vankumattomalla pohjalla, vaan tavallaan tähtäämme liikkuvaan maaliin tietämättä sen ja omaa sijaintiamme. Voimme vain pyrkiä muokkaamaan ja korjaamaan olemassaolevia käsityksiämme esimerkiksi juuri kriittisen keskustelun kautta. Keskustelun ei tietenkään tarvitse rajautua tutkijoiden väliseksi, sillä keskustelu teorioista on tuskin paras tapa lisätä ymmärrystämme kulttuurisista ilmiöistä eli ihmiselämän merkityksistä.

Kirjoittaja on valtiotieteen maisteri, joka valmistee Turun yliopistossa lisensiaatintyötä Alvin Plantingan epistemologiasta ja väitöskirjaa uskomusten etiikasta.

